

De què parlem quan parlem de nacionalisme espanyol a Catalunya? Una aproximació sociològica (II)

Malgrat que el procés independentista ha captat l'atenció acadèmica, mediàtica i política, aquestes mateixes esferes han analitzat poc el nacionalisme espanyol català | Pensem.cat hi fa una ullada

Manifestació a Barcelona amb motiu del Dia de la Hispanitat, el 12 d'Octubre d'enguany. | Adrià Costa.

Aquest és un text dividit i que es publica en tres parts per qüestions pràctiques. Podeu llegir cadascuna d'aquestes parts de manera autoconclusiva però es recomana llegir-ne totes tres per comprendre la totalitat de la discussió sobre l'estudi del nacionalisme espanyol

Anàlisi empírica del nacionalisme espanyol: les narratives nacionals

Conèixer el perfil sociodemogràfic dels nacionalistes espanyols és important però no és suficient si és que no sabem definir el nacionalisme espanyol. Aquesta és possiblement una de les qüestions més complexes perquè més enllà que cadascú individualment pugui tenir una opinió política concreta, diversos discursos poden competir o complementar-se alhora. Un estudi exemplar en aquest sentit, per començar, és el treball d'Albert Buch (2019) analitzant el discurs espanyolista sobre Catalunya de la Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES), que presideix José María Aznar. Com a laboratori d'idees vinculat a figures polítiques del Partido Popular, la FAES és una mostra de quines idees i plantejaments discuteixen autors en defensa de la nació espanyola. Per exemple, trobem que si bé alguns com el sociolingüista José del Valle reconeixen que la Constitució espanyola de 1978 volia aconseguir tant els "nacionalismes perifèrics" com l'espanyol, d'altres com el polític Javier Zarzalejos ignoren l'existència del nacionalisme espanyol (Buch, 2019).

De fet, sembla habitual que partits en clara defensa de la "nació espanyola" com Ciutadans neguin ser nacionalistes, reservant aquesta qüestió per al nacionalisme català amb una connotació certament negativa. Aquesta posició també la trobem dins la FAES amb autors com la catedràtica **Edurne Uriarte, que nega la concepció d'un nacionalisme espanyol perquè això seria comparable al basc o al franquista**, és a dir, d'alguna manera "oposat a la democràcia i a la modernitat" (Uriarte, 2001, a Buch, 2019, p. 20). La idea implícita aquí és la d'una defensa d'Espanya que es concep com a democràtica i moderna i no-nacionalista, ignorant la pròpia definició teòrica de nacionalisme introduïda a la primera part del text. Un altre fet interessant és que alguns autors reconeixen que no existeix la nació espanyola, que ha de construir-se, i és des d'aquesta posició que defensen el castellà com a llengua comuna -aquí sí afirmen que el castellà s'introdueix a Catalunya amb la classe empresarial catalana amb relacions econòmiques amb l'Estat espanyol i la immigració espanyola del segle XX- (Buch, 2019). **La llengua catalana és així retractada com una llengua identitària, particular i excloent**, entre d'altres: "*Partits com Ciutadans recullen aquesta ideologia d'una llengua espanyola pública i postnacional*" (Buch, 2019, p. 22).

Una altra retòrica recurrent en aquest discurs és la d'acusar el nacionalisme català d'inventar-se la història (Buch, 2019), especialment per negar el català com a la "llengua pròpia" de Catalunya i així, també, la identitat catalana. Defensant l'existència d'una Catalunya històricament bilingüe és que poden titllar el nacionalisme català d'excloent amb la població castellanoparlant i de comparar la imposició franquista del castellà amb la immersió lingüística. Com bé diu Buch, això permet a la FAES difondre "sistemàticament crítiques a qualsevol intent de promoció d'ús del català en qualsevol lloc" (2019, p. 40). L'historiador Jordi Canal acaba de tancar l'argumentació afirmant l'existència d'un clientelisme a Catalunya que permet a TV3, com a "televisió de règim" (sic), "adoctrinar" i tenir associacions i mitjans de comunicació propis subvencionats (Buch, 2019). En resum, **aquest discurs sobre el nacionalisme originat a Madrid i reproduït aquí per entitats com Ciutadans nega ser nacionalista espanyol i titlla d'antidemocràtic tot nacionalisme no-espanyol**, defensa el castellà com a fet històric comú, rebutjant la plena normalització del català, i explica l'existència del nacionalisme català a través d'un suposat entramat polític.

L'anàlisi del discurs és una metodologia complexa i exigent però en aquesta línia **seria interessant estudiar com ha evolucionat el discurs del nacionalisme espanyol els darrers anys i en quins principis bàsics se sustenta**. Per tal de fer-se una idea, es podria distingir entre els discursos de diferents àmbits, com el dels partits polítics, el dels mitjans de comunicació, el de les institucions del propi Estat i el dels intel·lectuals. Pel que fa als partits, es podria, per exemple, repassar programes i conferències del PSC, que fa pocs anys defensava el federalisme i la nació catalana i ara afirma donar suport a la potencial aplicació de l'article 155 de la Constitució espanyola contra les institucions catalanes. Ciutadans també és un partit interessant d'estudiar per la seva estratègia política relacionada amb el que es coneix com a "herestètica", doncs ha basat el seu discurs polític principalment en l'oposició a la independència. També fa servir un

vocabulari força agressiu contra partits i institucions catalanes, amb acusacions d'adoctrinament a l'escola, dels Comitès de Defensa de la República (CDR) com a "comandos", d'organismes autonòmics com a "xiringuitos" independentistes, d'humiliacions a la democràcia espanyola i de TV3 com a "eina de propaganda".

Pel que fa als mitjans de comunicació, una proposta interessant, malgrat que tracta un període força anterior, és la tesi de Cristina Perales (2012). Des de les Ciències de la Comunicació, aquesta analitza la cobertura de l'encaix de Catalunya a través dels discursos de la premsa durant la transició espanyola. Pel que fa al discurs de les institucions, per exemple, des de les Ciències Jurídiques podrien analitzar-se documents com la recent Sentència núm. 459/2019 del "procés". També és interessant aquí, tot tenint en compte que el que es constitueix com a científicament rellevant és definit pels camps polític i burocràtic (Bourdieu, 1994), fer notar que el propi Centro de Investigaciones Sociológicas (2016a, 2016b) només pregunta sobre "sentiment nacionalista" a les comunitats autònomes de Catalunya, Euskadi, Galícia, Navarra, Aragó, el País Valencià i les Illes Canàries (curiosament, en queden excloses les Illes Balears). Donat que **no es pregunta sobre "sentiment nacionalista espanyol", no n'obtenim dades i aquesta possible realitat social passa així inadvertida per part de la comunitat científica**. Exemple de les possibles conseqüències d'aquest baix n'és el recent article de Lidia Valera (2018) sobre exposició selectiva als mitjans de comunicació i identitat nacional a Catalunya. En base al marc de referència que dibuixen aquestes dades, Valera afirma el següent sobre la seva hipòtesi de l'exposició dels catalans al mitjans de comunicació -s'hi ha afegit l'adjectiu de "català" per qüestions de claredat conceptual-: "*aquells amb inclinacions nacionalistes [catalanes] es concentren en mitjans d'abast autonòmic-local i els no nacionalistes [catalans] ho fan en mitjans d'abast estatal*" (2018, p. 148).

9. Em pot dir on s'ubicaria vostè en una escala de 0 a 10 on 0 significa mínim espanyolisme i 10 màxim espanyolisme?			
B: Total entrevistes M Pond	1000	100	0
B: Total entrevistes M Real	1000	100,0	0,0
[0] Mínim espanyolisme	239	23,9	23,9
[1]	44	4,4	28,3
[2]	60	6,0	34,3
[3]	51	5,1	39,4
[4]	88	8,8	48,2
[5]	213	21,3	69,5
[6]	61	6,1	75,5
[7]	85	8,5	82,0
[8]	53	5,3	87,3
[9]	23	2,3	89,5
[10] Màxim espanyolisme	83	8,3	97,9
No ho sap	16	1,6	99,4
No contesta	6	0,6	100,0
Mitjana	4,10		
Desviació típica	3,19		

Taula estadística de les respostes a la pregunta 9 de l'Enquesta postelectoral de les eleccions generals 2019 del CEO sobre autoidentificació espanyolista a Catalunya. Foto: CEO, 2019:16.

En darrer lloc, comentar el discurs dels intel·lectuals que trobem a la literatura, assaigs polítics i llibres, i és que en tenim un munt per explorar al lloc web Dolça Catalunya. El llibre "Catalunya. El mito de la secesión" (Coll i Arza, 2014), exemple d'aquesta literatura espanyolista, tracta diverses qüestions actuals amb la col·laboració d'acadèmics i figures reconegudes, jugant amb idees com la criminalització de l'independentisme -"el sobiranismo es un rechazo a la legalidad democrática" (Coll i Arza, 2014, p. 146)- i ignorant la pròpia existència d'un nacionalisme espanyol en relació a Catalunya. Aquí, per exemple, **es defensa la tesi d'un nacionalisme català burgès i excloent a través de l'anàlisi reduccionista d'un gràfic a on es mostra el vot polaritzat entre el que es categoritza com a "classe obrera" i com a "classe alta/mitjana alta"** (Coll i Arza, 2014, p. 36),

simplificant a conveniència la complexa qüestió sociodemogràfica que explorada a la primera part del text. Al llibre també es critica la immersió lingüística com a una "anomalia" i es defensa la vinculació inqüestionable entre "Espanya" com a unitat política amb 500 anys d'història i la sobirania política del "poble espanyol".

Part d'aquesta literatura tractaria, per tant, d'**una defensa esbiaixada i a conveniència de la Constitució espanyola**, ignorant a voltes el punt 3 de l'article 3 sobre patrimoni lingüístic alhora que defensant el punt 2 de l'article 1 per qualificar d'antidemocràtica la proposta d'un referèndum d'independència. Alhora, part d'aquesta literatura també apareix com a revisió històrica de Catalunya i del catalanisme. N'és exemple el llibre "Cataluña Hispana" (2013) del barceloní Javier Barrycoa, el qual va ser professor de la Universitat de Barcelona durant 18 anys abans de passar a treballar a la Universitat Abat Oliba CEU en les àrees de Sociologia i opinió pública. Barrycoa també es caracteritza per haver arribat a la presidència de Somatempus el 2019, entre d'altres afiliacions polítiques, i ha publicat a revistes científiques com "Verbo. Revista de formación cívica y de acción cultural, según el derecho natural y cristiano" (sic) o "Espíritu. Cuadernos del Instituto Filosófico de Balmesiana". Des d'un marc de referència espanyol, Barrycoa (2013) tracta d'explorar "l'essència hispànica de Catalunya" (sic) vinculant catalanisme i hispanitat, malgrat no ser historiador. Així, molts altres exemples de propostes per "desmuntar" el nacionalisme català que són interessants d'analitzar no només pel seu contingut sinó pels contextes acadèmics i professionals en els que es desenvolupen i tenen cabuda.

Des d'una perspectiva més general, el lingüista Rafel Torner i Guinart (2007, p. 9) defineix l'**espanyolisme lingüístic com "el discurs fonamentalment contrari a l'autonomia de Catalunya" particularment oposat a la normalització de l'ús del català**; el defineix com una continuació de l'històric nacionalisme espanyol disfressada de termes com "progressisme" i "liberalisme". Si bé l'article afirmava llavors que aquest discurs és compartit pel Partit Popular i mitjans de comunicació com la COPE, *El Mundo* i *La Razón*, avui dia el seu màxim representant probablement sigui Ciutadans, partit que va créixer en oposició a la immersió lingüística. Torner (2007) exposa les principals idees d'aquest discurs, com són l'oposició a l'autonomia política de Catalunya (en pro de la centralització), **definir-se com a no-nacionalisme en defensa de la Constitució espanyola** (la qual es fonamenta en la indissoluble unitat de la "Nació espanyola" i el castellà com l'única llengua oficial), rebuig a cap mena de discriminació positiva a favor del català alhora que se n'obvien les discriminacions negatives en base a un bilingüisme interessat, i defensa dels individus per damunt dels territoris per evitar admetre particularitats que dificultarien la plena mobilitat territorial d'un castellanoparlant. En base a tot això és conseqüent que l'escola catalana sigui un dels objectius principals del nacionalisme espanyol.

A nivell de retòrica, Torner (2007) exposa que **l'espanyolisme presenta fets com el marc legal com a arguments només quan convé** -per exemple, el castellà és la llengua oficial però el català no és la llengua pròpia de Catalunya malgrat ho reconegui l'Estatut d'Autonomia de Catalunya-, l'ús del terme *identitari* com a acusació només en referència al fet català, ús de determinats mots en sentit poc precís com ho són "igualtat", "llibertat" o l'esmentat "bilingüisme", ús d'un vocabulari agressiu com "excloent", "essencialista" i "insolidari" en relació a Catalunya, l'aprofitament d'anècdotes com a arguments i confusió intencionada entre àmbit privat i àmbit socioeconòmic per tal d'evitar legitimar l'existència de drets lingüístics a diferents àmbits. Com exposa Daniel Escribano (2008, p. 118), **seria amb aquesta retòrica que autors com Xavier Pericay afirmen que el castellà és l'idioma que pateix diglòssia a Catalunya**.

En aquest línia, el polític Ivan Serrano (2008) també tracta la qüestió de **la centralitat de la Constitució en el nacionalisme espanyol contemporani** i com a partir d'aquesta es justifiquen les acusacions dels "nacionalismes minoritaris" com a etnicistes i antidemocràtics. Altra vegada, aquí (Serrano, 2008) es defensa que aquest nou nacionalisme espanyol superposa els drets individuals als col·lectius -en referència als diferents territoris- i afegeix que això ja es dona tant en el PP com en el PSOE. Serrano (2008) introdueix, de fet, la qüestió del sorgiment -o ressorgiment- de components ètnics dins el nacionalisme espanyol en resposta, en major o menor mesura, a les reclamacions polítiques de Catalunya. En definitiva, però, si bé aquests articles presenten

argumentacions interessants, cal anar en compte de no caure en generalitzacions poc fonamentades i ser exigents amb l'ús rigorós dels termes.

Manifestació espanyolista a Barcelona el 2018, amb proclames excloents envers els ciutadans que no conceben l'Estat espanyol de la mateixa manera com ho fan PP o Ciutadans. Foto: Jose M. Gutiérrez.

Més enllà dels discursos, a nivell més individual podem analitzar fets com la identitat, l'opinió pública i la justificació del vot. En aquest sentit, una tesi de destacada rellevància és la del politòleg Jordi Muñoz (2008) sobre la "identitat nacional espanyola contemporània". Malgrat que l'estudi és d'àmbit estatal i va realitzar-se abans del procés, se'ns presenta amb metodologia qualitativa una tipologia que diferencia entre una identitat nacional "poc tradicional i poc constitucional", una de "molt constitucional i poc tradicional" i una de "molt constitucional i tradicional" en base a indicadors com la llengua, la història, l'himne, el catolicisme i la religió. Malgrat que ho fa de manera diferent a l'exposat fins ara, també teoritza sobre "discursos nacionals" en base a nou camps temàtics: centralisme, llengua, immigració, religió, història, símbols, Europa, constitucionalisme i el *Spain is different*. La tesi defensa (Muñoz, 2008), entre d'altres, que **el nacionalisme espanyol dretà ha substituït les referències a un passat franquista amb una combinació de nous i antics elements per fer front als nacionalismes català i basc.**

Així com es podria dir que aquest nou espanyolisme es sustenta, en bona mesura, en una interpretació interessada de la Constitució, també sembla tenir un important contingut cultural, doncs **el castellà pot aparèixer com a marcador simbòlic d'identitat espanyola** (Saurí, 2015) i això permetria explicar part de la resistència a la normalització de les "llengües autonòmiques". En el moment de realització de l'estudi, Muñoz (2008) remarca que a Catalunya el nacionalisme espanyol és més dèbil en totes les categories i els que expressen una sòlida identitat nacional espanyola són menys propensos a declarar-se nacionalistes que a la resta de l'Estat. Això, l'autor ho associa al fet que **la idea "d'espanyolisme" té a Catalunya una connotació més negativa que a la resta de l'Estat.** Aquest fet podria vincular-se a l'existència ja discutida de persones

clarament nacionalistes espanyoles dins el grup dels que s'identifiquen com a "tan catalans com espanyols", així com a l'ús interessat de terminologia com "els catalans constitucionalistes" com a eufemisme polític.

Les dades sobre Catalunya mostren el que ja pot intuir-se (Muñoz, 2008, p. 240), s'exposa que el grup d'identitat constitucionalista i tradicionalista i el de constitucionalista poc tradicionalista defensen en bona mesura "més centralisme/manteniment de l'estat autonòmic" (en un 69,8% i 55,1% respectivament, per a cada identitat) en detriment d'altres opcions, molt més que no els d'identitat poc constitucionalista i poc tradicionalista (13,5%). De nou, **els perfils considerats constitucionalistes presenten un percentatge baix de famílies catalanoparlants** (8,1 i 24,4% respectivament) en comparació amb el tercer amb un 66,2%. En el conjunt de l'Estat espanyol, les dades mostren una associació negativa entre tenir com a llengua primera una "llengua autonòmica" i declarar una forta identitat nacional espanyola (Muñoz, 2008, p. 328). Així, a Catalunya, **dels que han crescut en castellà a casa, el 72,7% té una "identitat constitucionalista"**, mentre que els que ho han fet en català només la tenen el 32,56%; sent concretament la constitucionalista-tradicionalista un 27,35% pel primer grup castellà i un 8,14% pel català (Muñoz, 2008, p. 330).

Un altre fet molt interessant (Muñoz, 2008) és que a Catalunya, territori on una identitat espanyola sòlida és, en general, menys popular, no es manifesta una gran polarització entre una identitat més constitucionalista i una més tradicionalista com a la resta de l'Estat espanyol i, en canvi, formen un grup més homogeni i compacte. Això permetria explicar com és que alguna de les manifestacions unionistes reaccionàries al referèndum va aconseguir aplegar des de membres de l'històric PSC fins a la ultradretana Democràcia Nacional. A més d'aquesta qüestió qualitativa, cal tenir en compte que la identitat nacional, com a construcció social, pot evolucionar en el temps i, per tant, dir-se "més català" o "espanyol" pot tenir significats diferents segons el context històric. Com bé discuteix Hierro (2012, p. 109) a la seva tesi doctoral, **és possible que la població nascuda a Catalunya de pares nascuts a la resta de l'Estat espanyol sentís abans més empatia amb la identitat nacional catalana reprimida pel franquisme que no ara que la identitat nacional espanyola hauria perdut connotacions negatives**. La tesi de María José Hierro (2012), amb una metodologia mixta que treballa amb el concepte d'identificació nacional (en una escala de "només espanyol" a "només català", com ja ha aparegut prèviament) és una altra referència en qüestió d'identitat.

L'autora (Hierro, 2012), en la seva anàlisi sobre evolució i canvis d'identificació nacional a Catalunya, tracta qüestions com l'ascendència familiar, la històrica voluntat política de les elits catalanes per integrar la immigració espanyola i el paper destacat de l'escola catalana i els mitjans de comunicació. Així, presenta descobriments interessants, com que **l'associació entre identificació nacional i l'origen familiar és el 2010 més forta que el 1987, en el sentit que si bé immigrants i fills d'immigrants s'identifiquen dualment amb més probabilitat ara que abans, el grup autòcton ha evolucionat més cap a una identificació exclusiva amb Catalunya** (Hierro, 2012, p. 106). Hierro (2012) també troba que l'escola aconsegueix promoure una identificació dual i evitar una identificació únicament espanyola, alhora que tampoc promou una identificació més orientada cap a Catalunya; així com també troba que l'exposició a mitjans de comunicació estatals no incentiva una identificació més espanyola pels que en tenen una de dual però sí que **aquells que s'identifiquen únicament com a espanyols no son tan influenciats pels missatges dels mitjans de comunicació catalans**. Sobre el paper dels mitjans, però, potser és més rellevant aquesta darrera qüestió de transmissió de missatges que no pas la seva influència sobre la identitat.

Crítiques a TV3 i els Mossos d'Esquadra en una manifestació unionista a Barcelona el 2018. Foto: Jose M. Gutiérrez.

La tesi de Hierro (2012, p. 113), a més, presenta una hipòtesi molt rellevant per explicar els fenòmens que han conduït a l'elaboració d'aquest text i és que, d'acord amb el seu model, **una major confrontació centre-perifèria fa sentir la població autòctona més catalana, alhora que fa sentir els fills de la immigració espanyola menys catalans; sense afectar gaire a immigrants i els fills de parelles mixtes**. Això és perquè la percepció de l'individu que la seva identitat grupal està sent atacada provoca una reacció de reafirmació i d'aquí que els segons tendeixin cap a una identificació més espanyola (Hierro, 2012). L'efecte de la clivella territorial sobre la identitat podria explicar com és que durant aquests darrers anys de conflicte polític entre el govern català i l'espanyol sembla haver repuntat el nacionalisme espanyol i com és que Ciutadans ha aconseguit captar tant de vot de la població amb ascendència familiar de la resta de l'Estat. La identitat però, cal advertir, és un concepte analític àmpliament discutit i, fins i tot, qüestionat a les Ciències Socials (Brubaker i Cooper, 2000). A més, com s'ha vist, avui dia hi ha un bon percentatge de la població resident a Catalunya que afirma sentir-se "tan català com espanyol", una categoria força abstracta i indefinida que podria catalogar a un grup heterogeni pel que fa a diverses qüestions. De fet, en una altra publicació, Hierro (2010) centra l'atenció en **la mal-leabilitat de la identificació nacional a Catalunya** i en destaca, a mode d'exemple, que en només un any (de 2004 a 2005) un 19,40% de la mostra l'havia canviat. Per tant, és només amb estudis degudament concrets i exigents és que la "identitat" resultarà un concepte útil per a l'anàlisi d'aquesta realitat social.

Posant el focus en d'altres temàtiques, trobem estudis sobre l'opinió dels votants segons el partit polític o altres variables, un tipus d'anàlisi que pot fer-se fàcilment en base a enquestes d'opinió de diversos organismes, com els estudis postelectorals del CIS (2015, 2018a) a Catalunya o les onades periòdiques del Baròmetre d'Opinió Política i estudis similars del CEO (2019a, 2019b). A un estudi sobre federalisme (Lagarez i Máiz, 2016), per exemple, es comparen tipus de solucions política i territorial més adequada per a Catalunya en funció del vot de 2015 i exposen resultats

interessants, com que **el vot que més opta per la permanència dins d'un estat centralitzat és el de Ciutadans** (un 9% en comparació amb el 1,6% del PSC). Entre l'opció de romandre dins un Estat federal espanyol i romandre dins un Estat federal espanyol que reconegui a Catalunya com a nació, els votants de Catalunya Sí Que Es Pot han optat en un 44,4% per la primera i només en un 2,4% per la segona. També trobem que malgrat el federalisme del PSC, només un 28,7% del seu vot aposta pel federalisme (Lagarez i Máiz, 2016). Aquí tenim una altra qüestió interessant d'explorar i és el fet de com la defensa de la nació espanyola pot haver esdevingut un fet compartit per dreta i esquerra també a Catalunya aquests darrers anys i **com és que tan sols una minoria dels votants d'un partit considerat federalista com el PSC donen suport a aquest projecte polític**.

En resum, **la definició ideològica del nacionalisme espanyol pot elaborar-se bàsicament a partir de l'anàlisi del discurs, per una banda, i l'estudi de l'opinió pública**, per una altra; amb especial menció a la qüestió de la identitat nacional. Com hem vist, els discursos que promouen l'espanyolisme provenen d'espais diferents però vinculats entre sí; això és, partits polítics, mitjans de comunicació, institucions estatals i figures intel·lectuals. De fet, és força significatiu com el camp polític i el científic intercanvien idees i perspectives a través d'organismes com la FAES o el propi CIS. En certa mesura, aquesta **aparent imposició d'un relat concret sobre el nacionalisme des dels cercles de poder de l'Estat espanyol recorda al concepte d'hegemonia cultural** del filòsof marxista Antonio Gramsci. L'opinió pública, és evident, també interacciona amb aquests discursos però no s'ha pogut discutir aquí aquesta qüestió; és, doncs, una altra línia de recerca que podria explorar-se, fins i tot, a través de models de simulació multi-agent o mecanismes com el de la influència social. En darrer lloc, esmentar que el Gabinet d'Estudis Socials i Opinió Pública va realitzar fa prop d'un any un estudi qualitatiu sobre el procés d'independència de Catalunya en base a grups de discussió (CIS, 2018a). Si bé no es pot trobar publicada cap anàlisi del contingut d'aquests grups de discussió, les corresponents transcripcions són públiques en cas que es volgués donar un cop d'ull als debats unionistes que van tenir lloc.

Fins aquí la segona part del text sobre les narratives del nacionalisme espanyol. Pròximament, a la tercera i darrera part, es tractarà la pràctica i la historicitat de l'espanyolisme, de manera separada, abans de tancar el text amb unes conclusions generals i un comentari personal.

Bibliografia

- Barraycoa Martínez, J. (2013). *Cataluña hispana*. Madrid, Espanya: LibrosLibres.
- Bourdieu, P. (1994). La pràctica de la sociologia reflexiva. A *Per una sociologia reflexiva* (p. 189-229). Barcelona, Catalunya: Herder.
- Brubaker, R. i Cooper, F. (2000). Beyond "identity". *Theory and society*, 29(1), 1-47.
- Buch Pujol, A. (2019). *La FAES i la qüestió catalana: la construcció del contradiscurs sobre llengua i identitat des del nacionalisme espanyol* [treball final de màster] (PDF).
- Centre d'Estudis d'Opinió (2019a). *Baròmetre d'Opinió Política. 2a onada 2019. Qüestionari* (Registre d'Estudis d'Opinió 942) (PDF).
- Centre d'Estudis d'Opinió (2019b). *Enquesta postelectoral de les eleccions generals. 2019. Qüestionari* (Registre d'Estudis d'Opinió 922) (PDF).

- Centro de Investigaciones Sociológicas. (2016a). *Postelectoral Elecciones Generales 2015. Panel (2a Fase). Cuestionario* (Estudio nº 3126) (PDF).
- Centro de Investigaciones Sociológicas. (2016b). *Postelectoral Elecciones Generales 2016. Cuestionario* (Estudio nº 3145) (PDF).
- Centro de Investigaciones Sociológicas. (2018a). *Estudio cualitativo sobre el procés de independència de Catalunya. Ficha técnica* (Estudio nº 3251) (PDF).
- Centro de Investigaciones Sociológicas. (2018b). *Postelectoral de Catalunya. Elecciones Autonómicas 2017. Barcelona. Cuestionario* (Estudio nº 3202_1) (PDF).
- Coll i Amargós, J. i Arza, J. (2014). *Catalunya. El mito de la secesión*. Córdoba, España: Grupo Almuzara.
- Escribano, D. (2008). El programa lingüístico del «no»-nacionalisme espanyol. *Marges, Els: revista de llengua i literatura*, (85), 115-119.
- Hierro Hernández, M. J. (2010). *Canvis a curt termini en la identificació nacional a Catalunya* (Informes breus n. 32). Barcelona, Catalunya: Fundació Jaume Bofill.
- Hierro Hernández, M. J. (2012). *Change in National Identification. A study of the Catalan case* [tesi doctoral] (PDF).
- Lagares Díez, N. i Máiz Suárez, R. (2015). El espacio político del federalismo en Catalunya. A *Cataluña en proceso. Las elecciones autonómicas de 2015* (p. 289-321). Barcelona, Catalunya: Tirant lo Blanch.
- Muñoz Mendoza, J. (2008). *From national catholicism to democratic patriotism? An empirical analysis of contemporary Spanish national identity* [tesi doctoral] (PDF).
- Perales García, C. (2012). *Anàlisi crítica de la cobertura de l'encaix de Catalunya i Euskadi dins Espanya a través dels discursos de la premsa espanyola, catalana i basca publicats durant la transició i fins l'aprovació dels estatuts català i basc (1975-1979)* [tesi doctoral] (PDF).
- Saurí Saula, E. (2015). *Incorporacions lingüístiques. Una aproximació a les apropiacions lingüístiques dels immigrants dels anys cinquanta i seixanta i dels seus fills i filles* [tesi doctoral] (PDF).
- Serrano Balaguer, I. (2008). *The state's response to the Catalan question: an emerging ethnic component in contemporary Spanish nationalism?* (PDF), a *Nationalism, East and West: Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood*. Association for the Study of Ethnicity and Nationalism. London School of Economics. Londres, 15 -17 d'abril de 2008.
- Torner i Guinart, R. (2007). L'espanyolisme lingüístic actual i els seus propagandistes: desacomplexats o desvergonyits?. *Revista de Catalunya*, (232), 9-24.
- Valera Ordaz, L. (2018). Medios, identidad nacional y exposición selectiva: predictores de preferencias mediáticas de los catalanes. *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, (164), 135-154.